

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Preddiplomski studij hrvatskog jezika i književnosti i pedagogije

Ivana Kurilj

Obitelj u romanu *Vanda* Silvije Šesto Stipaničić

Završni rad

Mentorica: doc. dr. sc. Dragica Dragun

Osijek, 2016.

Sadržaj

Uvod	4
1. Određenje obitelji	2
2. Obiteljski odnosi i obiteljska klima.....	4
3. Obitelj u književnosti	7
3.1 Roman <i>Vanda</i>	8
4. Obiteljski odnosi i obiteljska klima u Vandinoj obitelji	9
5. Obiteljski odnosi i obiteljska klima u Ljerkinjoj obitelji	14
6. Obiteljski odnosi i obiteljska klima u Igorovoj obitelji.....	17
7. Zaključak.....	20
8. Literatura	22

Sažetak

U radu se razmatra obiteljski kontekst triju različitih obitelji iz romana *Vanda* Silvije Šesto Stipaničić. Obitelj je ključno i najvažnije okruženje za razvoj svakog pojedinca, stoga je tema i važna. Aktualnost teme proizlazi iz uvida u suvremeno društvo u kojemu se mogu uočiti obitelji s pozitivnim odnosima i obiteljskom klimom, ali i obitelji u kojima prevladavaju negativni odnosi i nepovoljna obiteljska klima, kao što je slučaj u promatranom romanu. Najprije je u radu određen pojam obitelji te je istaknuta važnost obiteljskih odnosa i obiteljske klime koji utječu na (ne)kvalitetno funkcioniranje svake obitelji. Središte rada čini analiza triju obitelji iz romana. Prikazana je obitelj adolescentice Vande koja je u romanu najdetaljnije opisana, a zatim obitelji Vandinih prijatelja Ljerke i Igora. Analizirani su obiteljski odnosi i obiteljska klima te utjecaj obiteljske situacije na djecu koji su adolescenti. Na kraju rada nalaze se zaključna razmatranja o proučavanoj temi. Pri izradi završnog rada korištena je relevantna i dostupna literatura iz područja pedagogije i hrvatske književnosti, stoga je u radu ostvaren interdisciplinarni pristup temi.

Ključne riječi: roman *Vanda*, Silvija Šesto Stipaničić, obitelj, obiteljski odnosi, obiteljska klima

Uvod

Obitelj je kolijevka čovjeka i čovječanstva. Svaka je obitelj jedinstvena te funkcionira i gradi odnose među svojim članovima na sebi jedinstven način. Narušavanje obiteljskih odnosa može nastupiti ukoliko se obitelj suočava s nekom vrstom stresa ili problema. Ovisno o kapacitetima obitelji i sposobnošću suočavanja s problemima, obitelj će uspostaviti ponovnu ravnotežu. U suvremenom društvu uočavaju se obitelji u kojima vlada pozitivna emocionalna klima i koje povoljno utječu na djetetov razvoj. Takve se obitelji mogu nazvati zdravim, odnosno intaktnim obiteljima jer se uspješno nose s problemima i stresom, održavaju pozitivnu komunikaciju među članovima te njeguju pozitivne i podržavajuće odnose. Suprotnost takvim obiteljima jesu rizične, odnosno insuficijentne obitelji u kojima vlada negativna emocionalna klima i koje nepovoljno utječu na djetetov razvoj. Odnosi među članovima u takvoj obitelji jesu zanemarujući i hladni te nije nepoznanica da je u takvim obiteljima prisutna neka vrsta zlostavljanja među članovima. Obitelji kao takve često su tema hrvatskih dječjih romana i može ih se pronaći čitav spektar u hrvatskoj dječjoj prozi. Silvija Šesto Stipaničić u romanu Vanda prikazala je tri jedinstvene obitelji koje se na različite načine suočavaju s problemima. Neke se uspješno, a neke neuspješno nose s njima.

1. Određenje obitelji

Obitelj je *kolijevka čovjeka i čovječanstva* (Janković, 2004: 13). Postojanje obitelji može se potvrditi u svakom društvu i obitelj je, unatoč svim krizama društva, nadživjela sva društvena uređenja. Gospodarski, socijalni i moralni kontekst suvremenog društva izaziva značajne promjene unutar obitelji (Maleš, 2012: 13), stoga je danas teško pronaći jednoznačno i jedinstveno određenje obitelji. Poput samog društva, obitelj se stalno razvija: *uvijek ista, a uvijek drukčija u pokušaju da odgovori zahtjevima koje pred nju postavljaju određeno vrijeme, prostor i društveni sustav* (Janković, 2004: 13). Posljednjih nekoliko desetljeća dominantna vrijednost postaje liberalizam što rezultira jačanjem filozofije individualizma i većim mogućnostima slobode izbora načina života (Maleš, 2012: 13). U odnosu na obitelj, to znači da se mijenjaju uloge muškaraca, žena i djece, što se odražava na odgojne mogućnosti obitelji i samu prirodu obiteljskog odgoja (Maleš, 2012: 13).

Mnoge znanosti tumače i proučavaju obitelj, a svaka od njih pruža jedinstveno definiranje obitelji promatrano iz njihovog autentičnog kuta viđenja (Janković, 2008: 17). Sociološka definicija naglašava da je obitelj osnovna jedinica društva, a antropološka da je obitelj osnovna ljudska zajednica (Janković, 2008: 17-18). Psihološka definicija, pak, naglašava da je obitelj *bitan faktor primarne socijalizacije i uopće psihičkog razvoja djeteta* (Petz, 1992, citirano u Janković, 2008: 18), a pravna definicija određuje obitelj kao *skup osoba povezanih brakom (ili van bračnom zajednicom) i srodstvom, između kojih postoje zakonom utvrđena prava i dužnosti* (Alinčić, 1989, citirano u Janković, 2008: 18). Medicina proučava zdravstvene aspekte funkcioniranja obitelji, zaštitu i unapređenje zdravlja obitelji, genetička pitanja funkcioniranja obitelji i reproduktivno zdravlje, dok ekonomija proučava materijalne, odnosno ekonomske potrebe obitelji (Janković, 2008: 24-26). Potrebno je spomenuti i pedagogiju koja proučava obiteljske odnose i klimu, obiteljski odgoj i uloge te sustav vrijednosti (Janković, 2008: 27).

Klasične definicije obitelji koje naglašavaju brak i krvno srodstvo kao njezina najbitnija obilježja više ne pokrivaju sve tipove suvremenih obitelji (Maleš, 2012: 13). Obitelj se danas može promatrati na temelju različitih kriterija: kroz odnos roditelja i djece (biološka i usvojena djeca), kroz bračni status roditelja (razvedeni, odvojeni, ponovno vjenčani), s obzirom na broj roditelja u obitelji (jednoroditeljske i dvoroditeljske obitelji) i roditeljsku seksualnu orijentaciju (heteroseksualni i homoseksualni parovi) (Wise, 2003, citirano u Maleš, 2012: 14). Na temelju navedenih kriterija, u suvremenom društvu postoje različiti tipovi obitelji. Osim biološkog oca i majke i njihova djeteta, odnosno djece, vrlo su česte

posvojiteljske obitelji, obitelji u kojima je samo jedan roditelj biološki, rekonstruirane obitelji (novi brak nakon razvoda), jednoroditeljske obitelji, udomiteljske obitelji, višegeneracijske obitelji, slobodne izvanbračne obitelji, samačka kućanstva, istospolne i surogat obitelji te kalendarske obitelji (dijete živi jedan dio godine s jedim, a drugi dio s drugim roditeljem) (Maleš, 2013: 14). Različitost obiteljskih struktura rezultira nastojanjem svih obitelji za legalnim prihvaćanjem i ostvarivanjem jednakopravnosti u odnosu na tradicionalnu nuklearnu obitelj¹ (Maleš, 2012: 14).

Obitelj se može promatrati i kao sustav: *složena i povezana cjelina, hijerarhijski organiziran sustav koji se sastoji od manjih subsustava (bračni i roditeljski subsustav te subsustav braće i sestara)* (Keresteš, 2002: 83, citirano u Klarin, 2006: 38). Obitelj je živi sustav koji predstavlja *organiziranu, relativno trajnu, reproduktivnu društvenu cjelinu s ograničeno promjenjivim obrascima ponašanja vezanima uz uloge, strukturu i način djelovanja* (Janković, 2004: 95). Kao i svaki drugi sustav, obitelj nije samo zbroj njezinih članova i podsustava, već ona djeluje kao zasebni entitet uspostavljajući svoja pravila funkcioniranja. Također, viđenje obitelji kao sustava podrazumijeva postojanje dvaju procesa. Prvo, uvjetovanost razvoja pojedinca strukturnim uređenjem obitelji i drugo, utjecaj pojedinca kao jedinice na funkcioniranje i formiranje obitelji (Kreppner, 1989, citirano u Klarin, 2006: 38). Navedeni procesi čine obitelj prilagodljivom i dinamičnom. Kao i svaki sustav, obitelj teži zadovoljenju potrebe za ravnotežom unutar pojedinačnih i sveukupnih odnosa (Steinberg, 1999, citirano u Klarin, 2006: 38).

¹Nuklearnu obitelj čine vjenčani roditelji i njihovo biološko dijete, odnosno djeca.

2. Obiteljski odnosi i obiteljska klima

Odnosi unutar obitelji važan su uvjet njezinog kvalitetnog funkcioniranja koje podrazumijeva stalni rast i razvoj svakog člana unutar obitelji i cjelokupnog obiteljskog sustava (Janković, 2008: 85). Obiteljski odnosi najviše ovise o interakcijama njezinih članova, odnosno o učestalosti, vrsti i načinu realizacije i kvalitete interakcija (Janković, 2008: 85). Obitelji se međusobno razlikuju *po broju prikrivenih i otvorenih konflikata, sukoba interesa, stupnju prikrivenog neprijateljstva, prirodi i opsegu iskazivanja sukoba* (Janković, 2004: 35). Obiteljski se odnosi mogu narušiti ukoliko se obitelj suočava s nekom vrstom stresa, a ovisno o kapacitetima obitelji, strategijama nošenja sa stresom i sposobnošću suočavanja sa stresom obitelj će uspostaviti ponovnu ravnotežu (Wagner Jakab, 2008: 119). Drugim riječima, *svaka osobina, vještina nošenja s problemima i ukupno dobro funkcioniranje odrasle osobe u obitelji može utjecati na kvalitetu obiteljskih odnosa, usmjerenost na ciljeve koji potiču osobni rast i razvoj i usredotočenost na održavanje ovog sustava* (Wagner Jakab, 2008: 125).

Kvaliteta obiteljskih odnosa utječe na klimu obitelji koja može biti poticajna, ohrabrujuća i sigurna za dijete, ali i nepoticajna, uznemiravajuća i nesigurna. U suvremenom društvu uočavaju se obitelji u kojima vlada pozitivna emocionalna klima i koje povoljno utječu na djetetov razvoj te obitelji u kojima vlada negativna emocionalna klima i koje nepovoljno utječu na djetetov razvoj. U tom kontekstu autori Čudina-Obradović i Obradović (2006) generalno navode obilježja zdrave i rizične obitelji, dok se autor Janković (2008) služi drugačijim nazivljem pa razlikuje intaktne i insuficijentne obitelji.

Zdrava, odnosno intaktna obitelj jest ona koja se vlastitim snagama uspješno suočava s poteškoćama na koje nailaze njezini članovi i obitelj kao cjelina (Janković, 2008: 100). *To nikako nisu obitelji bez problema, kako bi se moglo pomisliti, jer takvih jednostavno nema* (Janković, 2008: 100). Štoviše, zdrava, odnosno intaktna obitelj suočava se s raznim problemima, ali ih ona uspijeva riješiti u svojem zajedništvu zbog postojanja emocionalne topline. Emocionalna toplina znači da si njezini članovi svakodnevno, ali i za vrijeme obiteljske krize, stresa ili neke značajne promjene, pružaju razumijevanje, pomoć i potporu (Čudina-Obradović i Obradović, 2006: 296). Takva obitelj podrazumijeva komunikaciju i interakciju među njezinim članovima, emocionalnu povezanost, zajedničko provođenje vremena, uzajamnu potporu i poštovanje, spremnost na kompromis i dobro definirane odgovornosti (Čudina-Obradović i Obradović, 2006: 296). U takvoj obitelji roditelji ili skrbnici stvaraju čvrstu vezu s djetetom, pružaju mu potporu i potrebnu pažnju tijekom cijeloga djetinjstva, a ona je posebno potrebna tijekom adolescencije (Čudina-Obradović i

Obradović, 2006: 295-296). Dijete, stoga, stječe pozitivne vrijednosti i osjećaj životnog smisla. Zdrava, odnosno intaktna obitelj osigurat će djetetu zdravstvenu skrb koja je povezana sa širom obitelji, zajednicom, školom i radnim mjestom (Čudina-Obradović i Obradović, 2006: 296). Roditelji predstavljaju autoritet te samim time postavljaju pravila, ali se pravila i disciplina temelje na razumnim i logičnim načelima. U takvom će ozračju kritika, pokuda pa i nezadovoljstvo roditelja djetetom biti znakom brižnosti i identifikacije s djetetom. Međutim, isti postupak roditelja koji se odvija unutar općeg neprijateljskog i hladnog odnosa, dijete i okolina doživjet će kao zlostavljanje (Čudina-Obradović i Obradović, 2006: 310).

Ponekad se obitelj ne uspijeva uspješno suočiti s problemima, već ih produbljuje i proširuje na međusobne sukobe članova čime se stanje sve više pogoršava (Janković, 2008: 100). Takva situacija često rezultira zlostavljanjem ili zanemarivanjem djeteta pa se generalno može govoriti o rizičnoj, odnosno insuficijentnoj obitelji. Osnovno obilježje takve obitelji jest postojanje sukoba i agresije, dok su odnosi među njezinim članovima krajnje narušeni, odnosno zanemarujući, zapuštajući i hladni (Čudina-Obradović i Obradović, 2006: 297; Janković, 2008: 100). Članovi su takve obitelji nezadovoljni sobom, ostalim članovima i obitelji kao takvom (Janković, 2008: 100). Često se događa da članovi takve obitelji postaju sve manje uspješni i kompetentni za uloge koje su im nametnute ili su ih sami izabrali (Janković, 2008: 100). Drugim riječima, zakazuju tamo gdje su ranije postizali pozitivne rezultate. Roditelji su u takvoj obitelji razdražljivi što rezultira čestim svađama te nerijetko tjelesnim nasiljem između roditelja i nad djecom (Čudina-Obradović i Obradović, 2006: 297). Uobičajeno je omalovažavanje i manipuliranje djecom, manjak prihvaćanja, topline i potpore roditelja, tjelesna ili emocionalna nedostupnost roditelja, manjak roditeljske brige i nadzora te dječji osjećaj otuđenosti ili odbačenosti (Repetti, Taylor i Seeman, 2002, citirano u Čudina-Obradović i Obradović, 2006: 297). Zbog svega navedenoga, emocionalni život djece postaje siromašan jer im roditelji ne pružaju dovoljno ljubavi i ne bave se njima, odnosno nisu za njih osjećajno zainteresirani (Prodan, 2005: 8).

Utjecaj obitelji na pojedinca je nedvojbena (Đuranović, 2013: 32). U obitelji dijete stječe prva iskustva o životu i problemima koje život nameće te o ljudima i njihovim međusobnim odnosima. Također, u obitelji dijete razvija i osnovne dojmove o samome sebi, o svojoj vrijednosti i položaju u društvu (Prodan, 2005: 7). Upravo su ta prva iskustva najvažnija za dijete *jer čine osnovu i polaznu točku cjelokupnog psihičkog razvoja čovjeka, ona su temelj ljudske ličnosti* (Prodan, 2005: 7). Na razvoj djetetove samosvijesti i slike o sebi uvelike utječe roditeljska percepcija. Dijete koje se osjeća voljeno i prihvaćeno razvit će povoljniju sliku o sebi i visoko samopoštovanje, a dijete koje je zlostavljano brzo spoznaje da

je vrijedno samo onda kada živi u skladu s roditeljskim očekivanjima pa razvija lošu sliku o sebi i nisko samopoštovanje (Killén, 2001: 81). Stoga, od iznimne je važnosti odrasta li dijete u zdravoj, odnosno intaktnoj ili rizičnoj, odnosno insuficijentnoj obitelji. U tom kontekstu autori Forward i Beck (2002: 13) zaključuju: *Naši roditelji zasade mentalno i emocionalno sjeme u nama – sjeme koje raste kako i mi sami rastemo. U nekim obiteljima to je sjeme ljubavi, poštovanja i samostalnosti. No, u mnogim drugim obiteljima radi se o sjemenu straha, dužnosti ili krivnje.*

3. Obitelj u književnosti

Suvremena pedagogija i psihologija izučavaju različite čimbenike i sredine koji zauzimaju važno mjesto u razvoju dječje ličnosti. Među njima se posebno ističu škola, vršnjačke skupine, organizacije u koje se dijete učlanjuje, osobe s kojima dijete redovito dolazi u kontakt, ali i obitelj kao prva i najvažnija škola za djecu (Prodan, 2005: 7). Posebno mjesto u proučavanju obitelji zauzima i hrvatska književnost u kojoj je obitelj središnja tema brojnih književnih djela. Budući da tematizira obitelj kao najvažniju sredinu djetetova odrastanja i razvoja, književnost ne smije biti *samo registrator u smislu als ob pozicije* (Hranjec, 2006: 27), već promicatelj osnovnih moralno-etičkih vrijednosti. Drugim riječima, književnost ne smije biti samo transmisija životnih tema i sudbina, već izborom i obradom teme obitelji ona mora i djelovati (Hranjec, 2005: 27). U tom kontekstu Pandžić (2005: 168) navodi da se obiteljske i bračne transformacije *odražavaju na poseban način u dječjoj književnosti koja oduvijek, uz neprikrivenu zabavu, ima i svrhu izravnog utjecaja i odgoja mladih ljudi*. Književnost od davnina pomaže ljudima u njihovu razvoju i sazrijevanju na jedan teško odgonetljivi način (Pandžić, 2005: 168).

Budući da su glavni likovi u dječjoj književnosti upravo najmanji članovi te obitelji, tema je aktualna, atraktivna i potrebna (Hranjec, 2005: 27). Međutim, upravo zato što progovara o položajima djeteta u obitelji, odnosno o okolnostima u kojima se ono nalazi, vrlo je teško odrediti pripada li takva književnost još uvijek spektru dječje književnosti. Janja Prodan (2005: 7) navodi da je obitelj tema koja potvrđuje *koliko je tanka podjela književnosti na dječju i onu za odrasle, bez obzira na njezin izvor, je li fikcijske naravi ili činjenični tj. životnozbiljski, temeljen na stvarnim događajima i osobama*. O istome problemu progovara i Haramija (2005: 62) naglašavajući duži opseg proznih tekstova za tinejdžere zbog kojega, u pravilu, pripadaju književnosti za mlade. Neki od njih, zbog odabrane tematike, jezičnih elemenata, strukturiranosti književnih likova i drugih obilježja, nalaze se i na *samom rubu književnosti za mlade, odnosno djelomice već spadaju u književnost za odrasle* (Haramija, 2005: 62). Prodan (2005: 8) zaključuje da je riječ o *graničnoj literaturi* koja tematizira dijete i djetinjstvo i koja je namijenjena odraslim čitateljima, ali koju i djeca vrlo rado čitaju i pri tome usvajaju ono površinsko što se odnosi na njihov život, položaj u obitelji i njihovu psihologiju.

U književnosti je moguće prepoznati dvije vrste pripovjednih tekstova s temom obitelji koje se podudaraju s prethodno analiziranim odnosima i klimom u obitelji. Postoje djela koja opisuju neproblematične obitelji, pri čemu nije važno jesu li one dvoroditeljske,

jednoroditeljske, proširene, reorganizirane ili neke druge (Haramija, 2005: 62). Takva djela prikazuju obitelji u kojima prevladavaju pozitivni obiteljski odnosi i poticajna obiteljska klima. S druge strane, postoje i djela koja prikazuju suprotne obitelji. U suvremenom društvu *obitelj nagrizaju simptomi različitih problema – o obitelji sve češće govori kroz prizmu brojnih pošasti koje ju pretvaraju u ekscesnu kategoriju (alkohol, droga, rastave, bijeg od kuće...)* (Bošković, 2005: 20). Stoga, postoje i djela koja prikazuju nevolje glavnoga lika u obiteljskoj sredini, što znači zlostavljanje, zanemarivanje, roditeljsku rastavu, smrt, razmirice, nesporazumijevanje roditelja i djece itd. (Haramija, 2005: 62). Budući da se u stvarnosti ne mogu pronaći samo neproblematične ili samo problematične obitelji, uočavaju se i djela koja istovremeno tematiziraju obje vrste obitelji.

3.1 Roman *Vanda*

Roman *Vanda* Silvije Šesto Stipaničić², objavljen 2007. godine, prikazuje tri suvremene obitelji. Radnja romana odvija se u Zagrebu pa je riječ o urbanim obiteljima kakve se mogu prepoznati i u suvremenom društvu. Roman je eksperimentalne strukture što se najprije odnosi na fokalizacijsku pluralnost i nekonzistentnost (Zima, 2012: 333). Dakle, u romanu je prisutno nekoliko fokalizacijskih instanca, odnosno gotovo se svim likovima dodjeljuje pripovijedni glas (Zima, 2012: 334). Roman se naslovno odnosi na trinaestogodišnju Vandu koja, međutim, nije protagonistica romana, već samo jedan od likova ravnopravan s ostalima (Zima, 2012: 334). U središtu je romana upravo Vandina obitelj koja se suočava s brojnim izazovima i problemima, ali se u romanu tematiziraju još dvije obitelji. To je obitelj Vandine prijateljice Ljerke i obitelj Vandinog prijatelja Igora. Sve su tri obitelji jedinstvene i specifične zbog obiteljskih odnosa i obiteljske klime koja u njima vlada. Roman *Vanda* primjer je djela u kojemu se istodobno prikazuju aspekti pozitivne, dakle zdrave i intaktne obitelji, ali i negativne, odnosno rizične i insuficijentne obitelji. U nastavu rada, stoga, slijedi prikaz spomenutih obitelji i analiza njihovih obiteljskih odnosa i obiteljske klime.

² Silvija Šesto Stipaničić pjesnikinja je za odrasle, spisateljica radiodramskih tekstova i scenarija te autorica suvremenih romana za djecu i mlade kao što su: *Vanda* (2000.), *Bum Tomica* (2002.), *Bum Tomica 2* (2003.), *Tko je ubio pašteticu* (2003.), *Debela* (2002.) i *Djevac ili patnje mladog Petra* (2005.).

4. Obiteljski odnosi i obiteljska klima u Vandinoj obitelji

Obitelj trinaestogodišnje djevojčice Vande čini središte istoimenog romana, odnosno svi su fokalizatori okupljeni oko ove četveročlane obitelji (Zima, 2012: 334), koju čine roditelji Jagoda i Marko te djeca Vanda i Mislav. Obiteljski su odnosi unutar njihove obitelji dinamični, što je rezultat suočavanja s različitim problemima. U prvom su planu tipična adolescentska ponašanja i proživljavanja djevojčice Vande koja uvelike utječu na obiteljske odnose i obiteljsku klimu jer *usporedno s adolescentom koji odrasta i njegova obitelj doživljava promjene* (Graovac, 2010: 261). Na obiteljske odnose i obiteljsku klimu utječe i neplanirana majčina trudnoća: *Trudnoća u četrdesetima. Kako se to dogodilo, kada? Nikad nismo ništa planirali.* (Šesto Stipaničić, 2007: 44), koju suprug, unatoč majčinoj zabrinutosti, veselo prihvaća i pokazuje razumijevanje i podršku: *...Marko iskreno, ili se to opet meni činilo, izusti: - Daj da te zagrlim.* (Šesto Stipaničić, 2007: 59). S druge strane, Vanda se ne zamara previše majčinom trudnoćom jer je zaokupljena nekim drugim mislima: *Ne znam još što da mislim o svom budućem bratu... Mala beba. Moram priznati da ovih dana više mislim na Berislava.* (Šesto Stipaničić, 2007: 62). Kako bi se dobila cjelovita slika ove obitelji, potrebno je protumačiti ponašanje i položaj Vande kao adolescentice te njezin odnos s roditeljima.

Imati adolescenta u obitelji za cijelu obitelj zasigurno znači biti u fiziološki kriznom periodu razvojnih ciklusa u obitelji (Graovac, 2010: 261). Vanda je tipičan primjer adolescenta koji prolazi kroz novo razvojno razdoblje svojega života, a što utječe i na njezinu obitelj. Doživljava nagle fiziološke promjene: *Mala je Vanda dobila prvu menstruaciju.* (Šesto Stipaničić, 2007: 10) te otkriva nove emocije koje ju dovode u stanje nemira i uzbuđenosti: *Sad mi je stvarno jasno: zaljubila sam se. (...) Ne želim da Berislav pomisli kako sam luda za njim, a jesam. Ja sam preluda za njim.* (Šesto Stipaničić, 2007: 62-70). Za adolescente je tipično da su podložni različitim utjecajima pa sve žele iskusiti i sa svime žele eksperimentirati – hranom, drogama, cigaretama, alkoholom, seksom itd. (Đuranović, 2013: 34; Graovac, 2010: 263). Zajedno s prijateljicom Ljerkom, Vanda tako započinje eksperimentirati: *To je osobito vrijedilo za naše tajanstvene kružoke u kojima smo se sastajale za radnog vremena staraca i u kojima smo prvi put probale pivo, cigarete, a bogme i votku.* (Šesto Stipaničić, 2007: 80). Na takva ih isprobavanja novih supstanci mogu motivirati znatiželja, zabava, obiteljski problemi, nezadovoljstvo određenim segmentom života, ali i prihvaćenost od strane vršnjaka (Đuranović, 2013: 34). Posljednji je motiv prisutan kod Vande koja isprobava nove supstance zbog velikog utjecaja vršnjaka: *Vjerojatno ću i na tom*

maturalcu piti pivo, jer ispalo bi da sam mamina maza, bez alkohola. (Šesto Stipaničić, 2007: 41). Većem broju adolescenata takva su eksperimentiranja samo prolazna „avantura“ no, nekima se stvori trajna navika koja se može zadržati cijeloga života (Đuranović, 2013: 34), kao što je slučaj kod Vande: *Počela sam stvarno pušiti. To ti tek postane jasno kad prvu cigaretu zapališ sam, onako sam od sebe.* (Šesto Stipaničić, 2007: 145). Također, *adolescencija je doba obilježeno izmjeničnim konformizmom i ekstremizmom u ponašanju* (Đuranović, 2013: 33) što često rezultira pobunom adolescenata, jer upravo su tada skloni najintenzivnije reagirati na različite utjecaje iz okoline. Kod Vande je vidljiv oblik pobune protiv neuzvraćene ljubavi koji se manifestira krađom i podmetanjem: *Ubacila sam mu u njegovu smrdljivu kožnu torbu onu maminu novčanicu i to tako duboko u nekakav džep koji je sličio džepu za šrafncigere i čekala.* (Šesto Stipaničić, 2007: 115). Nadalje, Graovac (2010: 263) navodi da je školski neuspjeh ili školska neprilagođenost često prvi signal da se s adolescentima nešto „dogđa“, a upravo je školski neuspjeh vidljiv i kod Vande tijekom cijeloga romana: *Tri jedinice (...) Ostalo dvojke i trojke.* (Šesto Stipaničić, 2007: 20-21). Budući da se Vanda nalazi u burnom razdoblju života, njezina adolescentska proživljavanja uvelike utječu na njezin odnos s roditeljima.

Biti roditelj adolescentu podrazumijeva drugačiju poziciju roditeljstva u odnosu na ranije razvojne faze djeteta. *U vrijeme adolescencije mnogo se toga događa prvi put i adolescentima i roditeljima adolescenata* (Graovac, 2010: 264), stoga se može reći da se adolescencija ne događa samo adolescentima, već i njihovim roditeljima. Pozitivna disciplina suštinski je dio koncepta pozitivnog ili konstruktivnog roditeljstva (Maleš, 2012: 14), a nužna je tijekom razdoblja adolescencije. Četiri su ključna elementa koja moraju biti zastupljena u roditeljstvu: njega, postavljanje granica, prepoznavanje djetetovih potreba i osnaživanje djeteta (Pećnik, 2008, citirano u Maleš, 2012: 14), a navedenom se mogu dodati i roditeljski autoritet, međusobni dijalog, zanimanje za dijete i uključenost u njegov život. Svaki adolescent treba granice, odnosno pravila koja mu postavljaju roditelji da bi ih on mogao „rušiti“. Granice, međutim, ne smiju biti niti previše čvrste niti previše meke, a unutar njih nikada ne smiju izostati prave vrijednosti čovjeka (Graovac, 2010: 264). *Iako su roditelji ti koji postavljaju granice, adolescent je taj koji ih treba rušiti, i od roditelja se očekuje prilagodba kojom će dozvoliti adolescentu eksperimentiranje i unutar i izvan granica obiteljskog sustava* (Graovac, 2010: 264). Upravo je navedeno prepoznatljivo u Vandinoj obitelji gdje se roditelji prilagođavaju Vandinom adolescentskom ponašanju i postavljaju jasne i logične granice: *I onda bismo razgovarale kako već u njejoj školi neki uživaju drogu. Nisam željela da to postane tabu tema, objašnjavala sam joj kako treba izbjegavati životne*

krajnosti (...) To što Vanda voli pivo nije katastrofa. Samo sve umjereno ništa zabranjeno. (Šesto Stipaničić, 2007, 100). Česta komunikacija i interakcija među članovima obitelji bitna je odrednica zdravih obiteljskih odnosa i obiteljske klime, a iz prethodnog je citata vidljivo da su majka i kćer izgradile pozitivnu i zdravu interakciju. Vanda se povjerava majci kada to želi i kada za to osjeća potrebu, a majka ju u takvim trenucima sluša i razumno savjetuje. Kao i svaki adolescent, Vanda ponekad osjeća kako majka za nju nema vremena: *...jer mama nije imala vremena, jer ona nikada i nema vremena. Barem ne za mene.* (Šesto Stipaničić, 2007: 12) pa se radije povjerava kućnoj pomoćnici Zlati koju smatra *psihologom za pubertetlije* (Šesto Stipaničić, 2007: 135). Ipak, i kada ju snađu teški trenuci, Vanda osjeća potrebu za razgovaranjem s majkom: *Imala sam ozbiljnu volju porazgovarati s majkom. Htjela sam istresti taj teški teret sa srca...* (Šesto Stipaničić, 2007: 101), što se može objasniti činjenicom da nijedna osoba ne može zamijeniti majku. Također, u razdoblju adolescencije potreba za autonomijom postaje sve izraženijom, ali ona ne isključuje privrženost, odnosno potrebu za bliskošću koju Vanda osjeća (Kroger, 2000, citirano u Klarin, 2006: 112). S druge strane, majka je svjesna da je njezina kćer u razdoblju adolescencije i to potpuno razumije: *Djevojčice u to doba zasigurno moraju imati puno tajni. Uz tajne jedino i mogu sazrijeti, iako mi roditelji često otkrivamo neke, treba se ponekad i praviti da nije tako.* (Šesto Stipaničić, 2007: 77). Može se potvrditi da majka i kćer imaju zdrav odnos koji se mijenja u skladu s Vandinom adolescentskom zrelošću. Majka brine za dijete, pruža mu potporu i pomoć što je vrlo bitno za djetetov osjećaj sigurnosti i pripadanja. Dok je Vandin odnos s majkom moguće detaljnije protumačiti, Vandin odnos s ocem u romanu nije previše detaljno predložen. Otac Marko vlasnik je dućana koji ne posluje najbolje: *...promet u dućanu strašno pao. Nemaju ljudi love, nemamo ni mi.* (Šesto Stipaničić, 2007: 29), što utječe na socijalni status obitelji, ali i na očevo raspoloženje koje je više puta opisano kao nesretno: *Marko nije volio raditi u dućanu. (...) Bilo mi ga je žao, jer je zapravo s tim svim bio jako nesretan.* (Šesto Stipaničić, 2007: 58). Unatoč navedenom, u romanu nema situacije kada otac posustaje pa ga je moguće okarakterizirati kao snažnog oca koji brine za svoju obitelj unatoč problemima. Otac odlazi na Vandine školske informacije koje nerijetko izazivaju svađe između roditelja. Ipak, i očevi odlasci na informacije i svađe između roditelja zbog Vandinih ocjena u školi pokazatelj su kako im je stalo do Vandinog školskog uspjeha, a samim time i do Vande same. Roditelji Vandi pronalaze instruktora matematike kako bi ispravila negativne ocjene, što je također pokazatelj brige za dijete.

Kao suprotnost odnosu Vande i njezinih roditelja, predložen je odnos Jagode i njezinih roditelja, odnosno Vandine bake i djeda. Jagoda pati od kompleksa manje vrijednosti jer

smatra da ju roditelji nikada nisu voljeli i da je cijeli život živjela u njihovoj polusjeni (Šesto Stipaničić, 2007). K tomu, Jagodin je otac, a Vandin djed, ovisan o kockanju: *Ovisnost gospodina oca teško je izlječiva s obzirom da novca ima u dovoljnim količinama za produžetak igracke agonije.* (Šesto Stipaničić, 2007: 113). U njihovom odnosu nedostaje emocionalne topline i podrške, iako je vidljivo da se ta situacija može promijeniti s malo dobre volje: *Kad smo se kći i ja zaboravile? (...) Željela bih biti bolja majka i baka, ali svaki put taj mi moj karakter pogasi sve želje* (Šesto Stipaničić, 2007: 96). Nadalje, obiteljska kriza koja je opisana u romanu tiče se upravo Jagodinih roditelja. Obitelj se suočava s iznenadnom smrću Jagodine majke gdje su zanimljiva Vandina zrela razmišljanja o toj situaciji: *Kada ostaneš bez bake osjetiš da stariš, kao da preskočiš jednu stepenicu generacije... Sve je lakše kad je čovjek vrlo star i nekako se svi spremimo na smjenu generacija. Ali, moja je baka bila relativno mlada i što je najgore ništa, baš ništa nije ukazivalo na takav njen brz kraj.* (Šesto Stipaničić, 2007: 146). Obitelj i tada zadržava obilježja zdrave, odnosno intaktne obitelji jer se razumno nosi s tim događajem te zajedno dogovaraju detalje pokopa. Neke vedrije zajedničke aktivnosti, poput ljetovanja, također su obilježje zdrave, odnosno intaktne obitelji, a u romanu se navodi kako Vanda svake školske praznike provodi na moru: *Mislav i ja smo svake godine po dva mjeseca na moru i zapravo nismo svjesni koliko nam je lijepo.* (Šesto Stipaničić, 2007: 51).

Hranjec (2005: 35; 2006: 255) smatra da je riječ o nesređenoj obitelji koja funkcionira tek izvanjski, odnosno formalno. U tom kontekstu navodi da je Vandina obitelj, odnosno obitelj Prpić, daleko od homogenog obiteljskog sustava i da roditelji nikada nemaju vremena za svoju djecu. Pri tome navodi samo jedan citat iz djela u kojemu se Vanda žali da majka pronalazi različite izgovore u trenucima kada ona želi s njome razgovarati. Međutim, smatram da se kontekst ove obitelji ne može promatrati samo iz Vandinih iskaza jer, kao što je prikazano, Vanda je adolescentica koja na život i svoju obitelj gleda iz autentičnog adolescentskog kuta viđenja. U obzir se trebaju uzeti iskazi svih članova obitelji kako bi se dobila cjelovita slika međusobnih odnosa i obiteljske klime. Također, Hranjec (2005: 35) ovu obitelj uspoređuje s „pozitivnom“ obitelji u romanu *Zlatni danci* Jagode Truhelke te navodi da je riječ o dvama posve različitim svjetovima, o dvjema zajednicama koje funkcioniraju drukčije glede odgoja, autoriteta, osobnog primjera i slično. Potrebno je napomenuti da je roman *Zlatni danci* prvi put objavljen 1921. godine, a roman *Vanda* 2007. godine i oba su slika društva iz vremena kada su nastali. Razvidno je da su razlike između njih prepoznatljive, a pogotovo u odnosu na funkcioniranje obitelji i vrijednosti unutar obitelji. Sukladno razvoju društva obitelj se mijenja, stoga je razumljivo da suvremena obitelj neće funkcionirati na isti

način kao obitelj prije gotovo sto godina. Dakle, navedena usporedba obitelji gdje se ona u *Zlatnim dancima* uzima kao pozitivna, a ona u *Vandi* kao negativna, ne može biti realna s obzirom da je 21. stoljeće donijelo velike promjene obitelji, vrijednosti i odgojnih stilova. Upravo suprotno, smatram da je riječ o dinamičnoj obitelji koja se suočava s različitim novonastalim situacijama i problemima, ali unatoč tome, tijekom cijeloga romana obitelj njeguje zdrave obiteljske odnose i obiteljsku klimu koji povoljno utječu na adolescenticu Vandu. Tako se, primjerice, na kraju romana navodi da Vanda ima prvog dečka te je, što je još bitnije, ispravila loše ocjene.

5. Obiteljski odnosi i obiteljska klima u Ljerkinjoj obitelji

Obitelj se ponekad ne uspijeva konstruktivno suočiti s problemima, što rezultira razvojem negativnih obiteljskih odnosa i nepovoljne obiteljske klime za razvoj djeteta. U takvim obiteljima često dolazi do pojave zlostavljanja ili zanemarivanja djeteta, kao što je slučaj u Ljerkinjoj obitelji. Ljerka je Vandina prijateljica čija se obitelj sastoji od četvero članova. Riječ je o rekonstruiranoj obitelji, budući da je Ljerkina majka sklopila novi brak nakon razvoda pa je, prema rodbinskim odnosima, njezin novih partner očuh Ljerki i njezinoj starijoj sestri. Glavno je obilježje ove obitelji agresija i postojanje sukoba, točnije pojava tjelesnog zlostavljanja nad djetetom iz čega je vidljivo da se radi o rizičnoj, odnosno insuficijentnoj obitelji: *Ona i njena starija sestra živjele su s majkom i očuhom koji ih je danonoćno maltretirao.* (Šesto Stipaničić, 2007: 50).

Najprije je potrebno naglasiti razliku između disciplinskog tjelesnog kažnjavanja i tjelesnog zlostavljanja nad djecom. Disciplinom se dijete želi nečemu poučiti, bez obzira na disciplinske postupke, a zlostavljanje nad djecom odraz je roditeljskog pražnjenja unutrašnje napetosti. U stvarnosti ih je vrlo teško jasno razlikovati pa ono što započinje kao disciplinski postupak može vrlo lako prijeći u čisto zlostavljanje (Killén, 2001: 24). Tjelesno zlostavljanje uključuje različite oblike nasilnog tjelesnog kontakta, od blagog do zlostavljanja koje izaziva ozljedu ili smrt. Kao metode tjelesnog zlostavljanja navode se: pljuska, batine, povlačenje za kosu, čupanje kose, izazivanje opekline, premlaćivanje, tresenje, bacanje, grebanje, nanošenje opekotina itd. (Čudina-Obradović i Obradović, 2006: 505; Vidović, 2008: 305). Dakle, djeca izložena tjelesnom zlostavljanju jesu ona *djeca koja su namjerno ozlijeđena ili su ozlijeđena zbog nedostatka nadzora* (Killén, 2001: 22). Namjerno tjelesno zlostavljanje roditelja nad djecom vidljivo je u Ljerkinjoj obitelji, a riječ je o metodi pljuske: *Telefoniranje je bio samo povod. Ošamario me, čini mi se, već s vrata, na što sam mu ja odbrusila: - Tko si ti da me šamaraš, ti nisi moj otac! To ga je još više razbjesnulo, pa sam pobrala još jedan šamar...* (Šesto Stipaničić, 2007: 73-74). Fizički zlostavljači uglavnom imaju izražen nedostatak kontrole impulsa, stoga napadaju djecu kada ih obuzmu negativni osjećaji koje moraju „izbaciti“ (Forward i Buck, 2002: 95). Navedeni je razlog prepoznatljiv i u Ljerkinjoj situaciji koja doživljava tjelesno zlostavljanje jer očuh ne uspijeva kontrolirati negativne osjećaje: *...izgleda da je On te subote odlučio iskaliti sav bijes i mržnju koju osjeća prema meni...* (Šesto Stipaničić, 2007: 73). U takvoj teškoj situaciji za dijete, ono razvija niz strategija preživljavanja (Killén, 2001: 23).

Strategije preživljavanja su načini na koji se djeca nose i suočavaju s prijetećom situacijom (Killén, 2001: 85). Djeca razvijaju strategije preživljavanja jer imaju potrebu ovladati svojom okolinom i spasiti se od za njih prijetećih situacija. Razvijanje strategija preživljavanja ovisi o djetetovu temperamentu, tjelesnom razvoju, osjetljivosti, vitalnosti, kreativnosti i intelektualnim mogućnostima (Killén, 2001: 86). Strategija preživljavanja koju Ljerka razvija i realizira jest bijeg od kuće u sredinu u kojoj se osjeća sigurnije, a to je Vandina kuća. Razlog zbog kojega se odlučuje na bijeg jest nada da će tim činom njezina majka shvatiti ozbiljnost situacije: *Možda će tada moja draga mama shvatiti neke stvari.* (Šesto Stipaničić, 2007: 73). Prodan (2005: 9) navodi kako bi dječja književnost bila dosadna i uniformna kada ne bi bila ispunjena akcijama dosjetljive ili prezrele djece koja pronalaze izlaz iz obiteljskih kriza. Kada im stvarnost postane previše uska, oni „bježe“ iz nje poput Ljerke.

Ljerkin odnos s majkom bitno je narušen, budući da je njezina majka pod utjecajem očuha pri čemu ne želi vjerovati u ozbiljnost njihove obiteljske situacije: *Njena mama je to dobro znala, no pravila se da ništa ne zna i ništa ne vidi. Ni prema njoj nije bio ništa bolji, ali kao da nije imala snage i volje sve to prekinuti.* (Šesto Stipaničić, 2007: 50). Ipak, u romanu je opisana situacija kada majka napušta očuha, odnosno ne dopušta mu ulazak u kuću, pri čemu je vidljiva majčina snaga i volja za promjenom. Međutim, na kraju romana majka posustaje te se očuh ponovno vraća kući. Autorice Kocijan-Hercigonja i Hercigonja-Novković (2009: 183) navode kako se majkama često zna javiti tuga kada napuste oca zlostavljača jer tuguju za onim što su prije imali, odnosno tuguju za fantazijom nekadašnje obitelji. Majka tako ne pruža svojoj djeci potrebnu zaštitu i sigurnost što predstavlja veliki problem za Ljerkin daljnji razvoj. Naime, istraživanja pokazuju kako je odnos majka – dijete najvažniji prediktor djetetova kasnijeg funkcioniranja (Kocijan-Hercigonja i Hercigonja-Novković, 2009: 181). Ukoliko dijete ne ostvari sigurnu privrženost s majkom, otežano će razviti pozitivne i sigurne odnose sa svojom okolinom. Također, djeca koja odrastaju u nasilničkim obiteljima suočavaju se s različitim teškoćama jer su majke okupirane vlastitim stresom pa nisu dovoljno dostupne djeci (Kocijan-Hercigonja i Hercigonja-Novković, 2009: 182).

U takvom obiteljskom okruženju Ljerka nema uvjete za pravilan razvoj. Uz sve navedeno, Ljerkina je privatnost u kući ugrožena: *On često prekapa po našim stvarima.* (Šesto Stipaničić, 2007: 149), te je ograničena suludim zabranama svojega očuha: *...zabranio joj (je) svako telefoniranje.* (Šesto Stipaničić, 2007: 142). Prepuštena je sama sebi da se nosi s tim iskustvima i da ih pokuša shvatiti, a kao rezultat toga javljaju se osjećaji tjeskobe, očaja i bespomoćnosti: *...stvarno ne znam što će biti sa mnom.* (Šesto Stipaničić, 2007: 74). U mnoge

djece može se razviti depresija, odnosno gubitak bilo kakvog smisla za život u svijetu u kojem nema potpore (Kocijan-Hercigonja i Hercigonja-Novković, 2009: 183). U tom su slučaju česta samodestruktivna ponašanja te pomisao na suicid, kao što je slučaj kod Ljerke: - *Dođe mi da se ubijem.* (Šesto Stipaničić, 2007: 51). Također, izloženost tjelesnom zlostavljanju i osjećaj ugroženosti dovode do smanjenja motivacije i lošeg daljnjeg školovanja (Kocijan-Hercigonja i Hercigonja-Novković, 2009: 182), što potvrđuju i istraživanja prema kojima je 22,63% neuspješnih učenika bilo izloženo batinama i tjelesnom kažnjavanju (Zloković, 2000: 39). Školski je neuspjeh problem s kojim se Ljerka suočava bez pomoći roditelja: *Sad će još teže ispraviti negativku iz kemije. Njenoj majci ne pada na pamet da joj plati instrukcije, a Ljerka je očito izgubila svaku volju.* (Šesto Stipaničić, 2007: 142). Školski uspjeh, odnosno neuspjeh, važan je činitelj samopoštovanja i interakcije s drugima, ali i uloge koju dijete preuzima u socijalnoj mreži i izvan školskog okruženja (Killén, 2001: 84).

Za razliku od prethodno analizirane Vandine obitelji, obitelj adolescentice Ljerke primjer je neuspješnog suočavanja s problemima što nema pozitivnih utjecaja na Ljerkin razvoj. Ljerka je žrtva očuhovog tjelesnog zlostavljanja, što potvrđuje da je njezina obitelj rizična, odnosno insuficijentna. Obitelj ne osigurava optimalne uvjete za razvoj i dijete izlaže opasnosti. Iako je autorica Šesto Stipaničić imala priliku pozitivno razriješiti ovu obiteljsku situaciju konačnim odlaskom očuha, odlučuje se, ipak, za njegov povratak, signalizirajući time kako su rizične obitelji veliki problem suvremenog društva: *Bojim se da sve ovakve priče ne završavaju tako sretno.* (Šesto Stipaničić, 2007: 105).

6. Obiteljski odnosi i obiteljska klima u Igorovoj obitelji

Na tragu prethodno analizirane Ljerkine obitelji može se opisati obiteljska situacija dječaka Igora, Vandinog školskog prijatelja. Igorova je obitelj najmanje predočena u romanu. Spominje se u svega četiri iskaza likova, ali je i to dovoljno da se potvrdi da je riječ o rizičnoj, odnosno insuficijentnoj obitelji koja razvija nepovoljne uvjete za razvoj i život djeteta. Glavno je obilježje ove obitelji prisutnost tjelesnog i emocionalnog zanemarivanja djeteta zbog ovisnosti roditelja, a ujedno i izlaganje djeteta roditeljskom neprikladnom ponašanju.

Tjelesno zanemarivanje podrazumijeva nebrigu za djetetove tjelesne i zdravstvene potrebe te neprikladan nadzor, dok emocionalno zanemarivanje podrazumijeva emocionalnu nedostupnost roditelja, nebrigu za djetetove osjećaje, roditeljsku hladnoću ili ravnodušnost, nebrigu za djetetov psihički razvoj, za napredovanje u školi ili odnos s vršnjacima itd. (Čudina-Obradović i Obradović, 2006: 505). Govoreći o emocionalnom zanemarivanju, Killén (2001: 25-26) navodi da se ono određuje kao *nesposobnost uspostave pozitivne emocionalne veze s djetetom* te kao *kroničan stav ili postupanje roditelja, odnosno drugih skrbnika koje ometa razvoj djetetove pozitivne slike o sebi*. Potrebno je naglasiti da se emocionalno zanemarivanje ne odnosi na povremene epizode odbacivanja do kojih svakodnevno dolazi u svim obiteljima, a koje se, kada se pruži prilika, pokušavaju ispraviti. Naprotiv, takve su situacije potrebne kako bi se ostvarila uspješna individualizacija djeteta (Killén, 2001: 26). Tjelesno zanemarivanje u Igorovoj obitelji potvrđuje se iskazom: *Opijaju se (roditelji) do beskraja dok im je sin na konzervi mesnog doručka*. (Šesto Stipaničić, 2007: 56), što predstavlja ozbiljan problem jer nedostatak hrane trajno oštećuje razvoj mozga (Killén, 2001: 25). Emocionalno zanemarivanje u Igorovoj obitelji prepoznatljivo je prema manjku roditeljske brige i nadzora, što potvrđuje njihov nedolazak nakon što im sin završi u bolnici: *Ujutro su svi došli. Osim Vande i mojih staraca. Oni su subotom većinom u akutnoj alkoholiziranoj fazi*. (Šesto Stipaničić, 2007: 109).

Kao što je vidljivo iz prethodnih citata, tjelesno i emocionalno zanemarivanje u Igorovoj obitelji posljedica su ovisnosti roditelja o alkoholu: *...opće je poznato da su mu starci teški alkosi. Jednom mu je tata i na roditeljski došao u sedmom alkoholnom nebu*. (Šesto Stipaničić, 2007: 40). Iz Igorovih se iskaza doznaje kako su mu roditelji stalno u *alkoholnim parama* (Šesto Stipaničić, 2007: 103) i da nikada nisu trijezni. Istraživanja pokazuju (Young, 1964; Fitch. i sur., 1975, citirano u Killén, 2001: 118) da je upravo alkohol najveći obiteljski problem u 62% obitelji te da 32,2% zlostavljača djece zloupotrebljava alkohol. Također se ustvrdilo da su 41% majki te 50% očeva, koji su zlostavljali ili

zanemarivali dijete, zloupotrebljavali alkohol (Kent, 1976, citirano u Killén, 2001: 118). Upravo posebnu skupinu zlostavljane djece čine djeca ovisnika (Hansen, 1991; Skov, Olufsson, 1992, citirano u Killén, 2001: 28). U takvim obiteljima dijete je svakodnevno u dodiru s odraslima koji su toliko zaokupljeni svojom ovisnošću da ne primjećuju dijete i njegove potrebe. Pri tome je dijete izloženo tjeskobnim i nepredvidivim situacijama koje teško razumije i svakodnevno živi s njemu nepojmljivom situacijom, a to je da ga roditelj zanemaruje (Killén, 2001: 28).

Neizbježni problemi roditelja ovisnika u većini socijalnih uloga obrću uloge u obitelji (Killén, 2001: 120). Dijete se počinje ponašati kao odrasla osoba, dok se potrebna briga često usmjerava na roditelje umjesto na dijete. *U obitelji alkoholičara, roditelj koji pije aktivno, otima djetetovu ulogu kroz svoje mizerno, zahtijevajuće i iracionalno ponašanje* (Forward i Buck, 2002: 66). Igor se tako brine sam za sebe kada završi u bolnici jer je navikao da od roditelja ne može dobiti potrebnu pažnju i brigu. Također, često se događa da roditelji ovisnici zanemaruju svoje radno mjesto te ne izvršavaju svoje radne zadatke kojima bi trebali održavati obitelj, a to je slučaj i u Igorovoj obitelji: *Tatina tvornica je u stečaju, tata na čekanju, a ustvari je na konjaku. Mama je na rubu da dobije otkaz...* (Šesto Stipaničić, 2007: 103). Za razliku od Ljerke koja kao strategiju preživljavanja rabi bijeg od kuće, Igor je pasivan i u romanu nije vidljiva nikakva njegova pobuna protiv roditeljskih postupaka. Crittendon (1992, citirano u Killén, 2001: 26) navodi kako *među zanemarivanom djecom nema preživjelih koji glasno viču i bune se*.

Ovisnost o alkoholu Igorovih roditelja utječe na njihov odnos prema sinu koji je hladan i zanemarujući. Obiteljski su odnosi znatno narušeni, što se negativno odražava i na Igorovu sliku o sebi i samopouzdanje. Wegscheider (1981, citirano u Killén, 2001: 89) opisuje tri uloge koje djeca preuzimaju u alkoholičarskim obiteljima: ulogu heroja, ulogu žrtvenog janjeta (povlači se iz obitelji, ima teškoća u školi) i ulogu zaboravljenoga djeteta (povlači se u sebe i izbjegava interakciju). Posljednja je uloga vidljiva kod Igora: *Igor se nije ni s kim posebno družio*. (Šesto Stipaničić, 2007: 56). Mnoga djeca alkoholičara postaju bolno sramežljiva pa takva djeca često izbjegavaju prijateljstva i postaju usamljena (Forward i Buck, 2002: 64). Igor se često osjeća suvišnim: *Čini se da sam svugdje suvišan, čini se da bi kad me ne bi bilo svi odahnili ili to nitko ne bi primijetio*. (Šesto Stipaničić, 2007: 103), jer djeca alkoholičara uglavnom razvijaju osjećaj nevidljivosti (Forward i Buck, 2002: 64). Ono što Igoru dodatno otežava razvoj pozitivne slike o sebi jest nesretna zaljubljenost u Vandu. Pri svakom novom pokušaju približavanja Vandi, Igoru se smanjuje samopouzdanje jer ga Vanda

neprestano odbija: *Shvaćam, antipatičan sam joj i nepotrebno se namećem*. (Šesto Stipaničić, 2007: 103). Dodatna odbacivanja, ne samo od roditelja nego i od vršnjaka, dodatno otežavaju poziciju zanemarivanog djeteta zbog čega ono počinje očekivati odbacivanje. Kako ne bi riskiralo daljnje odbacivanje, dijete se pokušava zaštititi tako da i samo počne odbacivati druge (Killén, 2001: 23).

Poput prethodno analizirane Ljerkine obitelji, Igorova obitelj nosi obilježja rizične, odnosno insuficijentne obitelji. Igor je žrtva tjelesnog i emocionalnog zanemarivanja svojih roditelja, a što je posljedica ovisnosti roditelja o alkoholu. Na taj način roditelji narušavaju svoj odnos sa sinom i grade negativnu obiteljsku klimu u kojoj nedostaje podrške za pravilan razvoj djeteta. Tračak nade za Igora ipak predstavlja činjenica koju autorica Šesto Stipaničić iznosi na kraju romana, a to je da su Vanda i on u ljubavnoj vezi.

7. Zaključak

Obitelj je sustav koji je nadživio sva društvena uređenja, a koji se mijenja u skladu sa zahtjevima suvremenosti. Cjelokupni kontekst suvremenog društva izaziva značajne promjene unutar obitelji zbog čega je nemoguće pronaći jednoznačnu definiciju obitelji. Također, brojne znanosti tumače i proučavaju obitelj, od kojih se ističe pedagogija koja proučava obiteljske odnose, klimu, odgoj i sustav vrijednosti. Upravo je stručna literatura iz područja pedagogije bila temeljna literatura za proučavanje obiteljskih odnosa i obiteljskih klima u obiteljima iz romana *Vanda*.

Važni čimbenici kvalitetnog obiteljskog funkcioniranja jesu obiteljski odnosi i obiteljska klima, pri čemu odnosi utječu na vrstu obiteljske klime. Ukoliko su obiteljski odnosi pozitivni, u obitelji će prevladavati povoljna obiteljska klima. S druge strane, ukoliko su obiteljski odnosi narušeni, obitelj će se teško suočavati s problemima i prevladavat će nepovoljna obiteljska klima. Na taj se način mogu razlikovati zdrave, odnosno intaktne obitelji te rizične, odnosno insuficijentne obitelji. Obiteljski odnosi i obiteljska klima važan su uvjet normalnog rasta i razvoja svakog člana unutar obitelji, a posebice djece. U obitelji dijete stječe prva iskustva o životu i razvija osnovne dojmove o sebi, a na navedeno uvelike utječe roditeljska percepcija. Uloga roditelja u životu djece ima osobito značenje za njihov razvoj, prihvaćenost u društvu, socijalnu kompetentnost i intelektualno postignuće.

Obitelj kao takva zauzela je bitno mjesto u hrvatskoj dječjoj književnosti. Obiluje tekstovima koji, s jedne strane, tematiziraju neproblematične obitelji te, s druge strane, tekstovima koji prikazuju problematične obitelji. Upravo zato što ozbiljno progovara o povoljnom, ali i nepovoljnom položaju djeteta u obitelji, može se reći da je riječ o graničnoj literaturi koju rado čitaju i odrasli i djeca. Dakle, ukida se podjela prema dobi čitatelja pa se takva književnost nalazi „negdje na granici“ između dječje književnosti i književnosti za mlade, odnosno odrasle. Također, budući da tematizira obitelj kao najvažniju sredinu djetetova odrastanja i razvoja, književnost zadobiva i svrhu izravnog utjecaja i odgoja mladih ljudi.

Izniman primjer proznog teksta s temom obitelji jest roman *Vanda* Silvije Šesto Stipaničić. Posebnost ovog romana krije se u činjenici što se autorica nije odlučila na prikaz samo jedne vrste obitelji, već se u romanu istovremeno prikazuju i zdrava i rizične obitelji sa svim svojim izazovima i problemima. U središtu je romana obitelj adolescentice Vande koja prolazi kroz burno razvojno životno razdoblje, što utječe i na njezine odnose s roditeljima. Kako bi se dobila cjelovita slika ove obitelji, bilo je potrebno naglasiti razdoblje adolescencije

koje utječe na Vandino ponašanje i odnose unutar njezine obitelji. Analizom se potvrdilo da Vandina obitelj nosi obilježja zdrave, odnosno intaktne obitelji. Obitelj se uspješno suočava s različitim problemima, njeguje pozitivne međusobne odnose i interakciju, roditelji postavljaju jasne i logične granice te brinu za djetetove potrebe. Suprotnost Vandinoj obitelji jesu preostale dvije obitelji u romanu koje nose obilježja rizične, odnosno insuficijentne obitelji. Ljerkinu obitelj obilježava postojanje tjelesnog zlostavljanja nad djetetom, dok je problem Igorove obitelji tjelesno i emocionalno zanemarivanje djeteta zbog ovisnosti roditelja o alkoholu.

Imperativ suvremenog društva jest prepoznavanje rizičnih obitelji kako bi se moglo što brže i djelotvornije djelovati i uspostaviti programe zaštite i pomoći. Romani koji progovaraju o ovakvim obiteljskim problemima, poput romana *Vanda*, predstavljaju pokušaj osvješćivanja javnosti da su rizične obitelji stvarnost i zbilja suvremenog svijeta.

8. Literatura

Izvor:

Šesto Stipaničić, Silvija. 2007. Vanda [ur. Đurđica Lorković], Zagreb: Semafora d.o.o.

Citirana literatura:

Bošković, Ivan J. 2005. Tema obitelji u dječjoj književnosti. Zlatni danci 7: Obitelj u književnosti za djecu i mladež [ur. Ernest Barić, Dragica, Haramija, Ljiljana Kolenić, Ana Pintarić], Osijek: Filozofski fakultet, 19-25 str.

Čudina-Obradović, Mira, Čudina, Josip. 2006. Psihologija braka i obitelji [ur. Mirjana Paić-Jurinić], Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga, 295-297, 310, 505 str.

Đuranović, Marina. 2013. Obitelj i vršnjaci u životu adolescenata. Napredak. Vol.154 No.1-2, 31-46 str.

Forward, Susan, Buck, Craig. 2002. Otrovní roditelji: prevladavanje njihovog bolnog nasljedstva i spašavanje vlastitog života [prev. Anita Klapan, Iva Prvčić, Mihaela Rister, Melita Sarađen], Zagreb: Biblioteka Anima, 66-64, 95 str.

Graovac, Mirjana. 2010. Adolescent u obitelji. Medicina Fluminensis. Vol.46 No.3, 261-266 str.

Haramija, Dragica. 2005. Uloga obitelji u suvremenoj slovenskoj i hrvatskoj realističnoj prozi za djecu i mlade. Zlatni danci 7: Obitelj u književnosti za djecu i mladež [ur. Ernest Barić, Dragica, Haramija, Ljiljana Kolenić, Ana Pintarić], Osijek: Filozofski fakultet, 57-68 str.

Hranjec, Stjepan. 2005. Obitelj u hrvatskom dječjem romanu. Zlatni danci 7: Obitelj u književnosti za djecu i mladež [ur. Ernest Barić, Dragica, Haramija, Ljiljana Kolenić, Ana Pintarić], Osijek: Filozofski fakultet, 27-38 str.

Hranjec, Stjepan. 2006. Pregled hrvatske dječje književnosti [ur. Dunja Merkler], Zagreb: Školska knjiga, 255-256 str.

Janković, Josip. 2004. Pristupanje obitelji [ur. Vanja Monti Graovac], Zagreb: Alinea, 13, 35, 95 str.

Janković, Josip. 2008. Obitelj u fokusu [ur. Marija Bećirević], Zagreb: etcetera d.o.o., 17-19, 24-27, 85, 100 str.

Killén, Kari. (2001). Izdani: zlostavljana djeca su odgovornost svih nas [prev. Lidija Arambašić i Vlasta Vizek Vidović], Zagreb: Društvo za psihološku pomoć i Sinapsa d.o.o., 22-120 str.

Klarin, Mira. 2006. Razvoj djece u socijalnom kontekstu: roditelji, vršnjaci, učitelji – kontekst razvoja djeteta [ur. Krunoslav Matešić], Sveučilište u Zadru: Naklada Slap, 38, 112 str.

Kocijan-Hercigonja, Dubravka, Hercigonja-Novković, Vesna. 2009. Djeca, mladi i nasilje u obitelji. Medicus. Vol. 18, No. 2, 181-184 str.

Maleš, Dubravka. 2012. Obitelj i obiteljski odgoj u suvremenim uvjetima. Dijete, vrtić, obitelj: Časopis za odgoj i naobrazbu predškolske djece namijenjen stručnjacima i roditeljima. Vol.18 No.67, 13-15 str.

Pandžić, Vlado. 2005. Recepcija obiteljskih sveza i govora u suvremenim hrvatskim lektirnim romanima (u višim razredima osnovne škole). Zlatni danci 7: Obitelj u književnosti za djecu i mladež [ur. Ernest Barić, Dragica, Haramija, Ljiljana Kolenić, Ana Pintarić], Osijek: Filozofski fakultet, 167-187 str.

Prodan, Janja. 2005. Položaj djeteta u obitelji. Zlatni danci 7: Obitelj u književnosti za djecu i mladež [ur. Ernest Barić, Dragica, Haramija, Ljiljana Kolenić, Ana Pintarić], Osijek: Filozofski fakultet, 7-17 str.

Vidović, Lora. 2008. Tjelesno kažnjavanje djece u obitelji. Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu. Vol. 15 No. 1, 303-320 str.

Zima, Dubravka. 2012. Kraći ljudi: Povijest dječjeg lika u hrvatskom dječjem romanu [ur. Dunja Merkler], Zagreb: Školska knjiga, 333-334 str.

Zloković, Jasminka. 2000. Prinos istraživanju profila rizične obitelji. Napredak 141, 1, 35-43 str.

Wagner Jakab, Ana. 2008. Obitelj – sustav dinamičnih odnosa u interakciji. Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja. Vol.44 No.2, 119-128 str.